

LECT. UNIV. DR. ALINA-MONICA AXENTE
Universitatea „Titu Maiorescu” din București, Facultatea de Drept

INSTITUȚII DE DREPT PRIVAT ROMAN

VOL. 2. TEORIA GENERALĂ
A OBLIGAȚIILOR

Editura
Stamangiu
2022

CAPITOLUL AL IV-LEA. DELICTE

Secțiunea 1. Câteva considerații despre delict

Încă din epoca Legii celor XII Table, romanii făceau distincție între delictele publice și delictele private. Publice erau acele delict denumite *crimina*^[1], prin care erau lezate interesele statului și erau pedepsite cu moartea, amenda în folosul statului sau exilul. Delictele private se numeau *delicta* (sau *maleficia*) și erau sancționate prin diverse aplicațiuni ale dreptului de răzbunare deținut de victimă (care au variat de la legea talionului până la recunoașterea datoriilor având caracterul unor obligații delictuale)^[2]. Obiect de interes al studiului nostru îl prezintă doar delictele private, sancționate pe tărâmul dreptului civil, ca purtătoare ale vocației de a genera obligații între părți.

Delictele private aveau o serie de trăsături caracteristice, precum:

- au un caracter profund personal și, din acest motiv, multă vreme, datoriile și creanțele născute din delict nu erau transmisibile moștenitorilor^[3]. În timp, s-au admis însă și excepții;
- implică fără excepție o acțiune din partea delincventului. În acest sens, împăratul Iustinian afirmă că „*obligațiile din delict alcătuiesc o singură categorie deoarece ele se nasc dintr-o situație de fapt, adică dintr-o fraudă, ca, de exemplu, dintr-un furt, înșelătorie, daună sau injurie*”^[4];
- izvorând din dreptul de răzbunare, obligațiile delictuale au o sferă de aplicare mult mai largă în ceea ce privește capacitatea delincventului. Astfel, din punct de vedere delictual, pot răspunde obiectiv și persoane a căror răspundere contractuală nu poate fi antamată (sclavi, persoane cu capacitate restrânsă sau chiar lipsiți de capacitate)^[5];
- acțiunile prin care sunt sancționate delictele au un caracter penal, întrucât sunt intentate cu scopul de a obține o amendă

[1] C. DUPONT, *Le droit criminel dans les constitutions de Constantin*, Lille, 1953.

[2] P. FUHRMANN, POENA, în *Novissimo digesto italiano*, IX, Torino, 1962, p. 843.

[3] GAIUS, *Inst.*, 4.112.

[4] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.1.pr.

[5] G.I. LUZZATTO, *Colpa penale*, Enciclopedia del diritto, VII, Milano, 1960, p. 614.

(pena)^[1]. Din acest caracter rezultă că obiectul obligației delictuale poartă întotdeauna asupra unei sume de bani.

Secțiunea a 2-a. Delicte private vechi

Cele mai importante delicte private reglementate încă din epoca veche sunt *furtul*, *iniuria* și *paguba cauzată pe nedrept* (*damnum iniuria datum*).

1. Furtul

În dreptul vechi

În epoca veche, prin furt se înțelegea sustragerea bunului altei persoane^[2]. Legea celor XII Table consacră două tipuri de furt:

- *furtum manifestum* (flagrantul delict de furt);
- *furtum nec manifestum*.

1.1. Furtum manifestum

Jurisconsultii romani nu au împărtășit aceeași opinie cu privire la stabilirea contextului care constituie flagrantul delict de furt. Împăratul Iustinian consemnează că „*un hoț surprins în flagrant delict nu este doar acela care e prins asupra faptului, ci și cel care e prins în locul săvârșirii faptei, ca, de exemplu, persoana care a săvârșit un furt într-o casă și este prinsă înainte de a ieși pe ușă, sau cel prins în livada ori via din care a furat. Termenul trebuie să fie extins și asupra hoțului care este văzut sau prins având în mână sa lucrul furat, înainte ca acesta să ajungă la destinație*”^[3]. Odată ce hoțul a ajuns la destinație, furtul nu mai este *manifestum*.

Pedepsele aplicabile hoțului surprins în flagrant delict variau în funcție de statutul juridic al delincentului, dar și de modul în care s-a săvârșit fapta. Astfel:

[1] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 323.

[2] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 325.

[3] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.1.3.

- Omul liber capabil de fapt (adult) era bătut cu nuiiele și atribuit de către magistrat victimei. Victima decidea dacă îl va vinde ca sclav *trans Tiberim* sau acceptă să se învoiască asupra reparării pagubei, fie prin executarea unui anumit număr de zile de muncă, fie prin plata unei sume de bani^[1]. În cazuri excepționale, hoțul adult putea răspunde chiar cu viața pentru fapta comisă. Într-o epocă în care domnea justiția privată exprimată prin exercitarea dreptului de răzbunare, s-a admis ca hoțul să fie condamnat la moarte dacă a săvârșit fapta ilicită pe timpul nopții sau dacă, săvârșind fapta pe timpul zilei, a luat asupra sa arme și s-a opus capturării sale^[2]. În ambele cazuri se impunea însă ca victima să fi alarmat vecinii, iar aceștia să fi venit să constate aceste împrejurări.
- Omul liber impuber era bătut cu nuiiele, urmând ca magistratul să decidă asupra reparării pagubei^[3].
- Față de hoțul sclav, Legea celor XII Table nu manifesta nicio urmă de milă, condamându-l fără excepție la pedeapsa capitală^[4].

1.2. *Furtum nec manifestum*

Nec manifestum se numește furtul al cărui autor nu a fost prins asupra faptului^[5]. Din acest motiv, sancțiunea avea un caracter mai blând, reprezentând plata unei amenzi (*poena*) având valoarea dublului pagubei suferite de către victimă^[6].

În dreptul clasic

Jurisprudența clasică romană definește furtul ca fiind „*fapta interzisă de dreptul natural care constă în însușirea frauduloasă a unui lucru, cu intenția de îmbogățire, fie a lucrului însuși, fie a folosinței lui, fie chiar a posesiunii lui*”^[7].

[1] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, p. 341.

[2] *Dig.*, 9.2.4.1.

[3] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 326.

[4] L.XII.T., 8.14.

[5] GAIUS, *Inst.*, 3.185.

[6] GAIUS, *Inst.*, 3.190.

[7] *Dig.*, 47.2.1.3.

Schimbarea viziunii romane asupra furtului se datorează pretorilor, care, dezavuând cruzimea cu care Legea celor XII table sancționa *furtum manifestum*, stabilesc prin edict că atât hoțul liber, cât și sclavul, vor fi pedepsiți prin plata unei amenzi de patru ori mai mare decât paguba pricinuită victimei^[1]. În privința furtului nec manifestum se menține pedeapsa constând în plata unei amenzi duble față de valoarea prejudiciului.

Apoi, tot în dreptul clasic, se extinde sfera de aplicare a noțiunii de furt, în sensul că, așa cum reiese din definiție, obiect al furtului nu îl mai constituie doar sustragerea bunului altuia, ci și fapte precum abuzul de încredere sau escrocheria. În această perioadă se disting trei tipuri de furt:

- **furtul lucrului** (*furtum rei*), care desemnează sustragerea sau orice atingere adusă lucrului altuia^[2].
- **furtul uzului** (*furtum usus*), prin care se înțelege fapta cuiva de a se folosi fără drept de un bun (spre exemplu, comodatarul care împrumută un cal pentru a face un anume drum, însă, după aceea, îl duce și în război)^[3].
- **furtul posesiunii** – fapta cuiva care sustrage propriul bun de la o persoană care îl păstra cu bună-credință (garanția luată înapoi de către debitor)^[4].

2. Iniuria

Un delict special, *iniuria* a purtat mai multe înțelesuri, în funcție de epocă.

2.1. Iniuria în epoca veche

În epoca veche, iniuriei i se atribuie un sens general și un sens special. Legea celor XII Table prevede două cazuri concrete care exprimă iniuria ca vătămare corporală și cazul de simplă lovire care constituie sensul special al iniuriei.

După cum spuneam, iniuria *în sens general* îmbracă forma vătămării corporale în două cazuri:

[1] GAIUS, *Inst.*, 3.189.

[2] *Dig.*, 13.1.18.

[3] GAIUS, *Inst.*, 3.196.

[4] GAIUS, *Inst.*, 3.200.

- **Membrum ruptum** (mutilarea unei părți a corpului). Potrivit Legii celor XII Table, în cazul în care părțile nu se înțelegeau cu privire la despăgubire, se va aplica legea talionului („...stabilește talionul pentru mutilare”)^[1].
- **Os fractum** (ruperea unui os). Frângerea unui os, cu mâna sau cu bățul, se sancționa cu plata unei amenzi în cuantum de 300 de ași (în cazul în care victima era un om liber), respectiv 150 de ași (plătiți stăpânului), dacă victima era un sclav^[2].

Iniuria *în sens special* desemna lovirea ușoară și se sancționa cu plata unei amenzi de valoare redusă, respectiv de 25 de ași^[3].

2.2. Iniuria în dreptul clasic și postclasic

Odată cu trecerea timpului, în sfera *iniuriei* sunt incluse mult mai multe fapte, chiar și insulta (ofensa verbală). În acest sens, în Instituțiunile împăratului Iustinian regăsim un text cuprinzător, potrivit căruia „se săvârșește o injurie nu numai când cineva este lovit cu pumnul sau lovit ori bătut cu un ciomag, dar și atunci când este huiduit, sau când a făcut ca un lucru să fie luat din patrimoniul altei persoane sub falsul pretext că acesta îi este debitor, sau a scris, compus ori publicat proză sau versuri pentru a-l insulta sau cu rea intenție a pricinuit săvârșirea unor asemenea fapte, ori a urmărit o femeie măritată sau un tânăr/tânăra sau chiar a atentat la pudora cuiva”^[4].

Din cele expuse nu rezultă doar o gamă variată de fapte și atitudini care constituie delictul de injurie, dar și faptul că *iniuria* poate fi realizată și când se îndreaptă asupra unei alte persoane. Gaius descrie aceste fel de injurie în felul următor: „noi socotim că putem suferi o injurie nu numai cât ne privește direct pe noi înșine, ci și prin descendenții noștri (pe care îi avem sub potestas, precum și prin soțiile noastre, când acestea se află sub manus a noastră. Așa că, dacă aduci o insultă fiicei mele, care este căsătorită cu Titius, se poate purta proces cu tine pentru injurii nu numai în numele fiicei, ci și în numele meu sau al lui Titius”^[5].

Așadar, întrucât insulta (care putea consta în avansuri) nu aduce atingere doar femeii măritate, ci și soțului sau socrului ei, împotriva auto-rului se vor putea deschide trei acțiuni în justiție distincte: a ei, a soțului,

[1] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.4.7.

[2] GAIUS, *Inst.*, 3.223.

[3] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 331.

[4] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.4.1.

[5] GAIUS, *Inst.*, 3.221.

sau a socrului (în cazul în care soțul se află încă sub puterea tatălui său)^[1].

Înlocuind sancțiunile (amenzile) fixe pe care le stabilea Legea celor XII Table, pretorul a pus la dispoziția victimelor unei injurii o acțiune denumită **actio iniuria**, căreia i s-a atribuit o profundă trăsătură estimatorie, deoarece cuantumul amenzii se stabilea de către judecător în funcție de particularitățile cazului (din acest motiv, în jurisprudență se folosea denumirea *de actio iniuria aestimatoria*).

La sfârșitul epocii clasice se adoptă Legea *Cornelia de iniuriis*, prin care delictele private sunt transformate în delictes publice, pedepsite cu o mai mare severitate, iar în epoca postclasică se dă victimei posibilitatea de a alege în toate cazurile între pedeapsa corporală sau plata unei sume de bani^[2].

3. *Damnum iniuria datum* (paguba cauzată pe nedrept)

Legea Aquilia descrie acest delict ca fiind paguba materială pricinuită dintr-o vină^[3]. În cuprinsul legii au fost sistematizate și sancționate faptele cauzatoare de prejudicii materiale, după cum urmează:

- **În capitolul I**,uciderea sclavului altuia sau a unui patrupe care paște în turmă (sunt excluse așadar animalele sălbatice și câinii)^[4] se sancționează prin plata celei mai mari valori pe care a avut-o bunul în anul în curs. În acest scop, proprietarul bunului va introduce împotriva făptuitorului acțiune de daune, numită *damni iniuriae actio*^[5]. Desigur, pe lângă acțiunea civilă în despăgubire, proprietarul va putea deschide și o acțiune penală împotriva infractorului^[6].
- **În capitolul II** se sancționează prin plata la dublul pagubei fraudă adstipulatorului față de creditorul principal^[7], adică fapta prin care acesta îl iartă de datorie pe debitor în paguba creditorului (ca faptă prin care se aduce atingere bunurilor corporale).
- **În capitolul III** se prevede că rănirea sclavului altuia sau a unui patrupe care paște în turmă, precum și distrugerea totală sau

[1] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 332.

[2] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, p. 347.

[3] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.4.pr.

[4] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.3.1.

[5] GAIUS, *Inst.*, 3.210.

[6] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.3.11.

[7] I.C. CĂTUNEANU, *op. cit.*, 402.

parțială ori vătămarea într-un fel oarecare a unui lucru ce aparține unei alte persoane, se pedepsește prin plata unei sume echivalente cu cea mai mare valoare pe care bunul afectat a avut-o în ultima lună^[1].

Pentru a fi încadrată drept *damnum iniuria datum*, fapta trebuia să îndeplinească în mod cumulativ următoarele condiții:

- Să se realizeze prin intermediul unei acțiuni, nefiind sancționată ca atare simpla omisiune sau neglijență^[2].
- Uciderea să se realizeze fără drept, prin culpa sau dolul delincventului^[3]. Nu este nedreaptă (și, deci, nici sancționată) uciderea **în legitimă apărare** („*Cel ce omoară un tâlhar, nu este răspunzător, cu condiția de a nu fi avut altă cale de a se salva*”)^[4] sau **din întâmplare**. Cu privire la uciderea sclavului/animalului de turmă din întâmplare, jurisprudența postclasică distinge între situații care comportă diferențe de nuanță, după cum urmează: „Dacă cineva aruncă o suliță într-o întrecere sportivă sau la antrenament și lovește pe sclavul tău care trece pe acolo, trebuie să distingem: dacă fapta a avut loc în timp ce un soldat se antrena în Câmpul lui Marte sau în alt loc unde de obicei se desfășurau asemenea antrenamente, soldatul nu răspunde; dacă însă fapta a fost săvârșită de o persoană particulară, aceasta este răspunzătoare. Același lucru se poate spune și despre un soldat care aruncă sulița într-un loc în care nu se țin antrenamente”^[5].
- Paguba să se producă *in corpore* – printr-un act material și direct al delincventului asupra obiectului pe care îl vatămă.
- Paguba să fie cauzată proprietarului lucrului, unicul în măsură a intenta acțiunea legii Aquilia. În timp însă, pe cale procedurală, dar și jurisprudențială, sfera de aplicare a legii Aquilia a fost extinsă, sancționând aproape toate faptele care cauzau o pagubă în patrimoniul altor persoane^[6].

[1] *Dig.*, 9.2.27.5.

[2] *Dig.*, 7.1.13.2.

[3] GAIUS, *Inst.*, 3.211.

[4] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.3.2.

[5] IUSTINIAN, *Inst.*, 4.3.4.

[6] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, p. 349.

Secțiunea a 3-a. Delicte private noi

Ceea ce distinge vechile delicte private de delictele private noi este autoritatea care le-a instituit. Așa cum am văzut, delictele private vechi au fost sancționate pe calea dreptului civil, prin Legea celor XII Table și Legea Aquilia. Delictele private noi sunt acelea care au apărut pe tărâm pretorian, prin reformele pretorilor. Acestea sunt **rapina, metus, dolus** și **fraus creditorum**.

1. Rapina (tâlhăria)

Rapina desemnează delictul tâlhăriei, adică furtul comis prin violență. Sancționarea acestui delict de către pretor s-a impus în contextul unei epoci marcate de războaiele civile dintre nobili și cavalerii^[1]. În aceste vremuri tulburi, furturile săvârșite de către bande sau cele prin care se foloseau arme erau la ordinea zilei, iar prevederile celor două legi care sancționau furtul erau depășite de brutalitatea noii realități sociale.

Furtul comis prin violență a fost sancționat de către pretori prin crearea unei acțiuni speciale, numită *vi bonorum raptorum* (cu privire la lucrurile luate prin violență), care atrăgea condamnarea delincventului la plata unei sume de patru ori mai mare decât prejudiciul cauzat. În jurisprudența clasică și postclasică s-a consemnat tâlhăria în felul următor: „Cel care ia cu forța bunul altuia e răspunzător de furt, căci cine poate fi socotit un hoț mai desăvârșit decât acela care își însușește prin forță lucrul altuia? De aceea, bine s-a și afirmat, că unul ca acesta este un tâlhar ordinar, un hoț nerușinat, împotriva căruia poate fi intentată, timp de un an, acțiunea la cvadruplul valorii daunelor pricinuite”^[2].

2. Metus și dolus

Întrucât despre *metus* și *dolus* am vorbit deja în partea generală a obligațiilor, ele fiind delicte private care constituiau, în același timp, și vicii de consimțământ, aici vom reaminti doar câteva idei principale despre fiecare.

Metus (violența) era de două feluri: fizică și psihică. Violența fizică în materia contractelor ducea la nulitatea contractului încheiat sub imperiul

[1] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 336.

[2] GAIUS, *Inst.*, 3.209. IUSTINIAN, *Inst.*, 4.2.pr.

ei, iar violența morală, adică amenințarea de natură a determina partea contractantă să încheie actul contrar voinței sale, a fost sancționată ca faptă delictuală spre sfârșitul Republicii, când pretorul a pus la dispoziția victimei amenințării o *actio metus*. Această acțiune era una arbitrară, prin care reclamantul putea obține restituirea lucrului de care a fost păgubit. Specific ei este că, dacă pârâțul refuza să respecte ordinul arbitrarului, împotriva sa se pronunța o hotărâre judecătorească de condamnare la plata cvadruplului prejudiciului cauzat^[1].

Totodată, s-a pus la îndemâna victimei și o excepțiune (*exceptio metus*), ca mijloc de apărare împotriva acțiunii intentate de către autorul violenței morale, prin care acesta cere executarea obligației de către victimă. De asemenea, se mai acordă victimei o *restitutio in integrum propter metum*, prin care actul păgubitor este desființat^[2].

Dolul era de două feluri: **dolus bonus** (era tipul de dol nesancționat juridic, întrucât nu presupunea înșelăciunea părții, ci doar faptul vânzătorului de a-și lăuda în mod exagerat marfa^[3]) și **dolus malus** (mijloacele dolosive, viclene practicate de o persoană cu scopul de a determina pe cineva să încheie un anumit act juridic^[4]). *Dolus malus* este cel sancționat juridic, dar nu civil, ci de către pretori, pe cale procesuală. Astfel, precum în cazul părții prejudiciate prin *metus*, și cel păcălit prin dol va putea să deschidă o acțiune arbitrală, sau să se apere prin excepțiune^[5]. În cazul în care a executat deja obligația, va intenta o **actio de dolo**, prin care va urmări anularea actului păgubitor. În cazul în care, aflând realitatea, refuză să își execute obligația și autorul dolului va deschide o acțiune în justiție împotriva sa, el se va apăra opunându-i **exceptio doli**, prin care va opri pretenția de executare a reclamantului. Victima dolului poate cere pretorului și o *restitutio in integrum ob dolum*, prin care să desființeze actul păgubitor.

3. *Fraus creditorum* (frauda creditorilor)

Desemna paguba creată de către debitorul care, pentru a-și crea sau mări insolabilitatea, a înstrăinat bunurile sale astfel încât creditorii să nu mai poată avea posibilitatea de a-și valorifica creanțele^[6].

[1] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, p. 351.

[2] PAULUS, *Sentiae*, 1.7.4.

[3] C.ST. TOMULESCU, *op. cit.*, p. 237.

[4] *Dig.*, 4.3.1.2.

[5] IUSTINIAN, *Inst.*, 5.6.31.

[6] *Dig.*, 42.8.1.pr.